

Г. Г. Кучеров, В. Д. Коцюк

**ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ «ПРОСВІТ» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
(за матеріалами архівів)**

На основі архівних матеріалів досліджується діяльність сільських «Просвіт» Правобережної України (1905-1923 рр.).

Ключові слова: «Просвіта», архів, архівні матеріали, фонд, справа, опис.

Початок ХХ століття ознаменувався посиленням українського національного руху. Прямим його проявом була поява культурно-освітніх товариств «Просвіта». У 1917 р. просвітницькі осередки стали виникати на території Правобережної України.

У сучасних умовах розбудови української держави перед нашим суспільством та історичною наукою постала актуальна проблема детального вивчення і глибокого осмислення свого минулого. Значною мірою це стосується саме «Просвіт». Доволі змістовно історію «Просвіт», які діяли на Правобережній Україні в 1905-1923 рр. висвітлили у своїх роботах сучасні дослідники. Серед них слід відзначити праці А. Середяк [29], О.В. Лисенка [23], Л.І. Євселевського [21], С.Я. Фарини [30], О.М. Германа [20], Л.В. Кравчука [22], С.А. Масюк [26], Т.С. Осташко [28], О.В. Малюти [25], В.С. Лозового [24], В.А. Нестеренка [27] та інших. Об'єктивне вивчення зазначеними вченими проблем становлення і розвитку просвітницьких товариств стало можливе після проголошення незалежності України. При цьому, вітчизняні історики спираються на нові архівні матеріали, історичні документи, що були раніше не доступні, а також на спогади очевидців. Аналізуючи праці цих науковців, слід зазначити, що в них ґрунтовно висвітлені питання становлення, розвитку, форм діяльності просвітницьких товариств, звертається увага на роль «Просвіт» в українському національно-культурному русі, значення цих громадських організацій у період Української революції 1917-1920 рр. Проте, наведеними працями не вичерпується перелік досліджень із цієї теми. На сьогодні ще залишається недостатньо вивченою діяльність «Просвіт» у сільській місцевості. Тому метою нашої публікації є дослідження історії сільських «Просвіт» Правобережної України на основі архівних матеріалів.

Вагоме місце з-поміж джерел дослідження просвітницьких товариств займають матеріали архівних установ. Значна їх частина зосереджена в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (далі ЦДА України у м. Києві). Найбільш вичерпна інформація про діяльність просвітницьких осередків Правобережної України міститься у фондах №274, 442 та ін. Матеріали першого з них, зокрема, дають нам відомості про участь просвітян у сільських сходах, проведенні агітації серед селян, розповсюдження серед них забороненої літератури, друкованої продукції політичних партій [1]. Багато справ фонду присвячено звинуваченню активних осіб у тому, що вони «просвіщали» селян, розповідали їм про становище в інших країнах світу, закликали до невиконання наказів

влади, критикували політику царя в галузі аграрних відносин тощо. Важливі дані про діяльність «Просвіт» зустрічаються в огляді департаменту поліції за 1911 р. Зокрема, у ньому зазначалося, що література, котра потрапляла до Правобережної України просвітницьким осередкам, друкувалася переважно у Львові, а після маніфесту 17 жовтня 1905 р. видавалася і у Києві [2, арк.2]. На Поділлі у сільську місцевість вона надходила через книгарню «Просвіти». Переважно її передавали за допомогою кам'янчанина – лікаря П. Блонського.

У фонді №442 «Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора» містяться закон «Тимчасові правила про товариства і союзи», відомості про боротьбу місцевих адміністрацій із українським рухом, в тому числі із просвітницькими організаціями. Справа №170 (оп.862) інформує нас про листування поліції на місцях із подільським губернатором про наявність української літератури у бібліотеці-читальні с. Стрільчинець Брацлавського повіту, що призвело до її закриття. В окремих справах фонду містяться дані про рішення сільських сходів, за якими селяни просили владу відкрити освітні заклади міністерства народної освіти як більш придатні для просвіти населення, а не церковного відомства [3]. В цілому, документи ЦДДА України у м. Києві стосуються діяльності просвітницьких осередків дореволюційного періоду.

Документи, пов'язані з організацією та діяльністю сільських «Просвіт» Правобережної України, перебувають також у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. Ці матеріали дають нам комплексну картину щодо всієї території дослідження. Особливо велике значення мають фонди №166, 2581, 2582, 2201 та ін. Так, у першому із них «Міністерство освіти УСРР» містяться декрети, постанови та інші розпорядження Тимчасового робітничо-селянського уряду України, Раднаркому і НКО УСРР про організацію і розвиток культурно-освітньої справи у регіоні, дошкільного виховання, звіти НКО про стан освіти і культурно-масової роботи, матеріали про роботу Київського, Подільського, Волинського губернських відділів народної освіти: звіти, інструкції, плани, кошториси, програми і т. ін., доповіді народних управ про потреби позашкільної освіти. Окрім цього, подаються дані щодо влаштування «Просвітами» регіону свят, приурочених пам'яті Т. Шевченка [4].

Серед справ фонду виділяється справа №876 «Матеріали про організацію навчального процесу в загальних освітніх та профтехнічних школах...». У ній вміщено інформацію про інтерес радянської влади до діяльності «Просвіт», прагнення її зібрати відомості про кількість просвітницьких осередків, їх політичну характеристику, діяльність, керівний склад та ін. через губернські відділи освіти. З огляду на гостру необхідність поширення освіти у сільській місцевості та для більшого залучення населення до просвітницької діяльності утворювалися, як це видно зі справи, волосні відділи народної освіти. Крім цього, матеріали підтверджують прагнення наркомату освіти контролювати діяльність товариств і використовувати їх у майбутньому як звичну форму позашкільної освіти на селі [5].

Із матеріалів фонду №2201 «Міністерство освіти Української держави» виокремлюється справа №375 «Про стан «Просвіт» на Поділлі, статут їх...». У ній подано інформацію про становище просвітницьких товариств на території Подільської губернії в умовах гетьманату П. Скоропадського, статуту окремих осередків, списки «Просвіт» Могилівського, Ямпільського та інших повітів. Важливим є звіт «Просвіти» с. Могильної Гайсинського повіту від самого утворення 23 березня 1917 р. до жовтня 1918 р., з якого очевидно, що товариство відіграло велику роль в збереженні громадського ладу і спокою у місцевості, поширенні національної свідомості серед населення, української національної ідеї, проведенні культурно-освітніх заходів тощо [6, арк.45-46]. Документи справи свідчать про участь Подільської «Просвіти» в організації поїздки делегатів на II-й Всеукраїнський з'їзд «Просвіт».

Багатий фактичний матеріал знаходиться у Центральному державному архіві громадських об'єднань України. За кількістю документів, присвячених товариствам «Просвіта», виділяється ф.1 – «Центральний комітет компартії України». Найбільш важливими у ньому є матеріали, які висвітлюють діяльність товариств на території Правобережної України, наприклад, протоколи засідань сільської комісії ЦК КПУ, губернських комісій із вивчення проблем села, резолюції всеукраїнських нарад щодо роботи на селі, протоколи засідань повітових комітетів КП(б)У. Окремі справи подають інформацію про організацію сільських комуністичних осередків, КНС і стосунки їх із просвітницькими товариствами [7].

Змістовні дані про просвітницькі товариства вміщує справа №354 – «Циркуляри, тези, інструкції, положення ЦК РКП(б), ЦК КП(б)У...». Аналіз її матеріалів дозволив з'ясувати ставлення радянської влади до товариств «Просвіта», намагання першої провести їх реорганізацію. Важливим серед документів є директивний лист до всіх партійних організацій, де протронується історія просвітницьких осередків, подається їх характеристика тощо [8].

Інформація про особливості функціонування сільських «Просвіт» Правобережної України міститься у державних архівах Київської, Житомирської, Хмельницької, Волинської, Вінницької, Рівненської областей. Зокрема, у державному архіві Житомирської області подано матеріали про діяльність сільських просвітницьких осередків Волинської губернії. Насамперед варто відзначити фонд №560 – «Волинська «Просвіта», який має 2 описи. У них йдеться про функціонування товариств переважно у 20-30-х роках ХХ ст. Так, крім характеристики діяльності Волинської «Просвіти», її відносять із сільськими філіями і окремими товариствами, є окремі документи, які вказують на ті проблеми, котрі виникали у сільських просвітан під час реєстрації ними статутів, та допомогу губернського товариства у вирішенні цих проблем. Матеріали фондів вказують на величезну заслугу члена Волинської «Просвіти» Н. Абрамовича у створенні філій і заохоченні селян до проведення культурно-освітньої роботи. Як наслідок цього, маємо підтвердження про утворення сільських осередків у губернії [9].

Серед численних матеріалів держархіву Житомирської області виділяється фонд р.-31 – «Інспектура народної освіти Волинського губернського виконавчого комітету рад робочих, селянських і червоноармійських депутатів». За обсягом даних виділяються справи №16, 17 та ін. Так, у справі №16 – «Протоколи загальних зборів...» містяться плани діяльності осередків, значна кількість протоколів загальних зборів сільських «Просвіт», відомості про їх керівний склад, прийняття ними радянського зразкового статуту та ін. Інші матеріали справи дозволяють з'ясувати питання освіти дорослого населення у Житомирському повіті. Так, подаються відомості про червінську «Просвіту», яка мала програму курсів для дорослих, 8 учителів. Зазначена справа багата на статистичні відомості про членські внески просвітян, прибутки від культурно-освітніх заходів тощо [10].

Значно доповнюють загальну картину становлення і діяльності сільських «Просвіт» Волині матеріали державного архіву Волинської області у м. Луцьку. Винятково важливу роль для характеристики просвітницьких осередків відіграє фонд №54 – «Луцьке повітове товариство «Просвіта», який нараховує 730 справ. Матеріали фонду вміщують статути сільських товариств повіту, протоколи загальних зборів просвітян, списки членів «Просвіт», фінансові звіти, заяви селян до керівництва луцького товариства із проханням прийняти їх у свої ряди тощо. Окремі справи, наприклад №12, 15, 21, 22, містять дані про особовий склад керівництва осередків. Важливе місце серед архівних матеріалів посідають ті, які інформують про луцький повітовий з'їзд «Просвіт» 1921 року і про представників сільських осередків на ньому. Деякі справи фонду повністю присвячені тому чи іншому сільському товариству (6, 7, 415). Серед розмаїття історичних документів виділяється справа №1 – «Статут, інструкції, протоколи загальних зборів членів «Просвіти» і ревізійної комісії...». Крім матеріалу, який стосується суто луцького товариства, тут є дані з історії створення і діяльності його філій, їх фінансової звітності, інструкція про їхню роботу та координацію із повітовим осередком [11].

Матеріали фонду №390 – «Володимир-Волинське повітове товариство «Просвіта» характеризують стан просвітницької справи у повіті, розкривають взаємовідносини повітового товариства із сільським духовенством, дають додаткові відомості про з'їзд «Просвіт» у м. Луцьку. Цікавими для дослідження є документи, у яких простежується підпорядкованість сільських товариств повітовим старостам, зокрема, на проведення культурно-освітніх заходів просвітяни зобов'язані були брати відповідні дозволи у місцевої влади [12]. Тобто, як бачимо, фактично вся діяльність товариств контролювалася і регламентувалася місцевими адміністраціями.

Факти становлення, функціонування і ліквідації просвітницьких товариств Київської губернії ілюструють документи державного архіву Київської області. Його матеріали свідчать про виникнення «Просвіт» у краї, їх проблеми і здобутки на терені освіти сільського населення. Окремі документи підтверджують факт непростиж відносин товариств із органами радянської влади. Цінною є інформація про заснування і діяльність сільських осередків у 1917-1923 рр.,

їх листування із Київською і повітовими «Просвітами», звіти просвітницьких секцій про виконану роботу, їхні плани на майбутнє. Значний обсяг документів становлять статистичні дані, прізвища фундаторів і керівників товариств. Одним із головних джерел із вивчення історії сільських осередків губернії є фонд №1447 – «Київське товариство «Просвіта», який складається із 79 справ. До них входять повідомлення про функціонування переважно сільських товариств: утворення нових осередків, їх взаємовідносини та листування із повітовими товариствами, історію окремих «Просвіт», їх статуту, інструкції філіям Київської «Просвіти» тощо. Окремі справи фонду, для прикладу, №8 («Матеріали 1-го Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» у м. Києві...»), №28 («Матеріали другого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт» у м. Києві...») та ін., майже до подробиць розкривають роботу I і II Всеукраїнських з'їздів «Просвіт» [13]. Так, із повідомлень делегатів форумів ми отримуємо відомості про стан просвітницької справи у багатьох регіонах Правобережної України.

У держархіві Київської області містяться фонди повітвиконкомів, волосних ревкомів і виконкомів. Вони дають цінну інформацію саме про специфіку діяльності низових сільських осередків, їх щомісячні і річні звіти, кількість членів товариств, протоколи комісій про ліквідацію «Просвіт», звіти про діяльність волревкомів і волвиконкомів та їх рішення щодо сільських осередків. Серед матеріалів цих фондів заслуговує на увагу №1156 – «Германівський волвиконком». Тут є документи, які стосуються Германівської волості Київського повіту, з яких ми дізнаємося про діяльність сільських товариств, зокрема, про активну участь просвітян у допомозі голодуючим Поволжя, прохання «Просвіт» до органів влади виділити їм допомогу тощо. У справах зазначеного фонду простежується значна активність органів радянської влади, спрямована на заохочення товариств до культурно-освітньої праці, особливо у 1920-1921 рр.[14]. З огляду на це можна констатувати, що невиважені міркування тих дослідників, які бачили і бачать у політиці радянської влади виключно негативні сторони. Це повною мірою стосується і взаємовідносин останньої з просвітницькими організаціями. Як свідчать документи, серед окремих керівників України були люди, які намагалися не лише зберегти просвітницькі установи, але й забезпечити їм умови для роботи.

Діяльність «Просвіт» Подільської губернії докладно відображена у документах державного архіву Хмельницької області. У фондах «Кам'янецька інспектура народної освіти» (р.-5) і «Відділ народної освіти Кам'янецького повітового виконкому» (р.-6) зосереджені дані про функціонування регіональних товариств Кам'янецького повіту у перші роки радянської влади. Серед них варто відзначити матеріали ф.р.-6, де містяться постанови повітового ревкому, розпорядження місцевого відділу народної освіти стосовно покращення культурно-освітньої роботи, організації вечірніх шкіл для дорослих, налагодження роботи бібліотек. У справі №151 – «Доповідь про Кам'янець-Подільське культосвітнє товариство «Просвіта»...» подаються відомості про діяльність сільських «Просвіт» у 1920-1921 рр.[15].

Вагомою справою, що характеризує становище товариств у 1921-1922 рр., є №163 – «Протоколи загальних зборів...». Крім статутів просвітницьких осередків, у ній розміщені протоколи загальних зборів товариств, де зафіксована діяльність «Просвіт» за попередній рік, встановлення оплати за користування послугами бібліотек тощо. Деякі товариства, наприклад с. Браги, до Кам'янецького повітового відділу народної освіти надсилали прохання допомогти коштами. Крім того, окремі сторінки справи підтверджують загальновідомі проблеми просвітян Правобережної України щодо пошуку приміщень для своєї роботи. Документи справи свідчать також, що навіть у 1922 р. були «Просвіти», які не сприймали позицію радянської влади та не брали до уваги її розпоряджень [16].

Важливим фондом, який допомагає висвітлити діяльність просвітницьких товариств Поділля, є фонд р.-260 – «Подільська губернська народна управа». У справі №5 містяться матеріали про видавництво губернською управою на чолі із відомим громадським діячем краю В. Приходьком часопису «Село», поширення тижневика у сільській місцевості серед «Просвіт». Цінним для вивчення є загальний губернський план розвитку позашкільної освіти у 1919 р., котрий передбачав організацію просвітницьких товариств у краї, їх регламентацію і т. ін. Крім цього, зі справи видно, що губернське земство мало намір допомогти сільським «Просвітам» вирішити їхні проблеми [17].

Суттєво доповнюють і урізноманітнюють джерельну базу з вивчення подільських «Просвіт» фонди державного архіву Вінницької області. Його матеріали здебільшого охоплюють діяльність товариств у період з 1919 по 1922 рр., тобто переважно в умовах існування радянської влади. Одним із найважливіших для дослідження є такі фонди: «Подільський губернський відділ народної освіти» (р.-254), «Гайсинський повітовий відділ народної освіти» (р.-841) та ін. Перший із них висвітлює питання народної освіти на Поділлі, містить річні, місячні звіти губполітосвіти, повітових наросвіт, дані про з'їзди, конференції працівників освіти, про діяльність навчальних, культурно-освітніх закладів тощо. Разом із тим, зустрічаються конкретні плани з приводу реорганізації «Просвіт» відповідно до радянського Зразкового примірного статуту. Деякі справи (№8) подають інформацію про спроби інших організацій зайняти приміщення «Просвіт». Матеріали фонду насичені різноманітною статистикою про кількість «Просвіт» у повітах, співвідношення їх із іншими організаціями (наприклад, такими, як-от: сельбуду, клуби, народні доми і т. ін.), кількість товариств в окремих волостях, членів у просвітницьких осередках тощо. Серед справ фонду можна відзначити справу за №600 – «Річні, місячні звіти губполітосвіти», документи якої відображають становище «Просвіт» Подільської губернії, подають відомості про реорганізацію товариств і збільшення у зв'язку із цим чисельності просвітян за рахунок представників більшовицької партії та КСМУ [18].

Цікавий документальний матеріал про «Просвіти» окремих повітів дає фонд р-841. В справі №10 – «Статути «Просвіти», ві-

домості про культурно-освітню роботу у повіті» подано інформацію про стан і діяльність сільських товариств у 1920-1921 рр. Гайсинського повіту, зокрема, про керівників окремих осередків, статуту товариств, списки просвітян, «Просвіт», хат-читалень, про активну участь осередків у проведенні читань, лекцій, співів і особливо театральних заходів. Саме за рахунок останніх товариства отримували більшу частину коштів. Матеріали справи свідчать, що сільські товариства мали значні проблеми, такі, як нестача літератури, декорацій, дров, відсутність приміщень тощо. Наукову вагу мають також замітки про виникнення і діяльність «Просвіт», починаючи із 1917 р. [19].

Окрему інформацію про діяльність сільських просвітницьких осередків Правобережної України надають матеріали державного архіву Рівненської області, хоча документів періоду 1905-1923 рр. небагато.

Таким чином, архівні матеріали є вагомим джерелом вивчення діяльності сільських «Просвіт» Правобережної України. Вони засвідчують, що впродовж 1905-1923 рр. просвітницькі товариства сільські осередки «Просвіт» проходили доволі важкий етап свого становлення, функціонування та занепаду діяльності. Якщо у дореволюційний період в умовах царської цензури робота сільських осередків не відзначалася ефективністю та продуктивністю, то починаючи із 1917 р. активісти просвітницького руху на селі намагалися і проводили культурно-освітнянські заходи серед місцевого населення та поширювали ідеї національного самовизначення Української держави. У це час сільські товариства стали масовим явищем, охопили своєю діяльністю більшість населених пунктів регіону. Головну увагу вони звернули на позашкільну та дошкільну освіту як найбільш занедбані. Така їхня діяльність була значущою, внесла вагомий вклад у справу національно-культурного відродження України, духовного і патріотичного виховання сільського населення.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф.274, оп.1, спр.1504, 27 арк.; спр.1509, 69 арк.; спр.1521, 24 арк.; спр.1526, 26 арк.; спр.1560, 24 арк.
2. Там само, ф.274, оп.1, спр.2792, 105 арк.
3. Там само, ф.442, оп.707, спр.102, 86 арк.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.166, оп.1, спр.3, 166 арк.; спр.20, 65 арк.; спр.69, 139 арк.; спр.198, 162 арк.; спр.199, 84 арк.; спр.465, 8 арк.; спр.486, 19 арк.; спр.565, 45 арк.; спр.809, 55 арк.; спр.938, 127 арк.; оп.2, спр.56, 495 арк.; спр.132, 18 арк.; спр.865, 416 арк.; оп.3, спр.99, 68 арк.
5. Там само, ф.166, оп.1, спр.876, 181 арк.
6. Там само, ф.2201, оп.2, спр.375, 70 арк.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.20, спр.503, 79 арк.
8. Там само, ф.1, оп.20, спр.354, 345 арк.
9. Державний архів Житомирської області, ф.560, оп.1, спр.9, 51 арк.; спр.13, 21 арк.; спр.15, 41 арк.; спр.18, 27 арк.; оп.2, спр.2, 13 арк.; спр.4, 50 арк.; спр.6, 54 арк.; спр.8, 20 арк.; спр.11, 41 арк.; спр.20, 75 арк.

10. Там само, ф.р.-31, оп.1, спр.16, 228 арк.
11. Державний архів Волинської області у м. Луцьку, ф.54, оп.1, спр.1, 307 арк.
12. Там само, ф.390, оп.1, спр.1, 14 арк.; спр.2, 102 арк.; спр.5, 34 арк.
13. Державний архів Київської області, ф.1447, оп.1, спр.8, 61 арк.; спр.28, 19 арк.
14. Там само, ф.р.-1156, оп.1, спр.73, 16 арк.; спр.90, 89 арк.; спр.112, 290 арк.; спр.124, 88 арк.; спр.159, 146 арк.; спр.160, 15 арк.
15. Державний архів Хмельницької області, ф.р.-6, спр.151, 65 арк.
16. Там само, спр.163, 365 арк.
17. Там само, ф.р.-260, оп.1, спр.5, 348 арк.
18. Державний архів Вінницької області, ф.р.-254, оп.1, спр.1, 10 арк.; спр.17, 49 арк.; спр.40, 67 арк.; спр.102, 74 арк.; спр.107, 91 арк.; спр.161, 65 арк.; спр.162, 100 арк.; спр.165, 90 арк.; спр.166, 119 арк.; спр.600, 67 арк.; спр.613, 73 арк.
19. Там само, ф.р.-841, оп.1, спр.10, 163 арк.
20. Герман О.М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.
21. Євселевський, А.І. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / А.І.Євселевський, С.Я. Фарина. – К.: Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.
22. Кравчук А.В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917-1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Кравчук Леонід Васильович. – Чернівці, 1996. – 23 с.
23. Лисенко О.В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905-1916 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – 169 с.
24. Лозовий В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917-1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти». – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільське міське тов-во «Просвіта»; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С.28-40.
25. Малюта О.В. Шляхи, політи кров'ю. Про діяльність осередків подільського товариства «Просвіта» в першій половині XX століття / О.В. Малюта // «Просвіта»: історія та сучасність (1868-1998) : зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К. : Просвіта; Весела, 1998. – С.329-332; Малюта О.В. «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.
26. Масюк С.О. Діяльність товариств «Просвіта» в Україні (березень 1917-1920 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Масюк Світлана Олександрівна. – К., 1997. – 143 с.
27. Нестеренко В.А. Діяльність товариства «Просвіта» на початку 20-х років на Поділлі / В.А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького / ред. кол.: Баженов А.В. (відп. ред.), Баженова С.Е., Винокур І.С., Костриця М.Ю. та ін.). – Кам'янець-Подільський : Доля, 1995. – С.158-160.
28. Осташко Т.С. Товариство «Просвіта» – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т.С. Осташко // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради) : матеріали наук. конф., 20 березня 1997 р. / В.А. Смолій (ред.) ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч.2. – С.272-280.

29. Середяк А. Товариство «Просвіта» в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914-1928) / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти». – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С.42-52; Середяк А. Товариство «Просвіта» за межами Галичини / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти». – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С.64-74.
30. Фарина С.Я. Роль «Просвіт» в українському національно-культурному русі на початку ХХ століття : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с.

On the basis of the archived materials activity of rural «Prosvita» of Right-bank Ukraine (1905-1923) is investigated.

Key words: «Prosvita», archive, archived materials, fund, on the right, description.

Отримано: 12.11.2012

УДК 94(477)«1918»:352.1

О. І. Леміжанська

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЗЕМЬСЬКОГО СОЮЗУ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО (квітень – грудень 1918 року)

В статті висвітлюються основні положення статуту, структура та основні напрямки діяльності Всеукраїнського земського союзу в добу Української Держави. З'ясовуються причини антигетьманської спрямованості дій керівництва Союзу і особисто його голови С. Петлюри.

Ключові слова: Всеукраїнський земський союз (ВЗС), органи місцевого самоврядування, земства, С. Петлюра, П. Скоропадський.

Однією з важливих складових сучасного державного будівництва в Україні є реалізація регіональної політики, спрямованої на формування органів місцевого самоврядування, здатних ефективно вирішувати нагальні питання функціонування територіальних громад. Необхідною умовою розв'язання цієї складної проблеми виступає вивчення і врахування вітчизняного історичного досвіду, зокрема діяльності Всеукраїнського земського союзу (ВЗС) з налагодження роботи органів місцевого самоврядування і захисту прав земств.

Дослідникам це питання маловідоме. Лише окремі аспекти знайшли висвітлення в працях О.Є. Бавика, Л.І. Єпика, Р.Я. Пирога та ін. [19; 22; 25].

Автор даної статті поставив за мету висвітлити основні положення статуту, структуру та основні напрямки діяльності Всеукраїнського земського союзу в добу Української Держави.

В результаті державного перевороту 29 квітня 1918 р. до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Задекларована програма консервативно-ліберальних реформ базувалася на основах права приватної власності, вільної купівлі-продажу землі, розвитку приватного підприємництва [12, с.1]. Успішне реформування соціально економічної сфери значною мірою залежало від участі в цих процесах органів місцевого самоврядування, насамперед земств.